

**MODULLI-KOMPETENTLI YONDASHUV ASOSIDA
BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING TA’LIM JARAYONINI
TASHKIL ETISHNING NAZARIY ASOSLARI**

Ravshanov Abbos G‘ofur o‘g‘li

Qarshi shahar 1-umumiy o‘rta ta’lim maktabida

jismoniy tarbiya fani o‘qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur tezisda bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini tashkil etishda modulli-kompetentli yondashuvning nazariy-metodologik asoslari tahlil qilinadi. Modulli ta’limning mazmuniy va tashkiliy xususiyatlari, kompetensiyaning tarkibiy tuzilishi, o‘quv natijalarini loyihalashtirish, nazariy hamda amaliy tayyorgarlik integratsiyasi, mustaqil faoliyat va pedagogik refleksiya masalalari yoritiladi. Natijaga yo‘naltirilgan o‘qitish, konstruktiv muvofiqlashtirish va teskari loyihalash konsepsiyalari qiyosiy ko‘rib chiqiladi. Nazariy tahlil asosida modulni ishlab chiqish bosqichlari, baholash mezonlari va tatbiq etishning pedagogik shart-sharoitlari bo‘yicha takliflar beriladi.

Kalit so‘zlar: modulli ta’lim, kompetensiya, kompetentlik, bo‘lajak o‘qituvchi, kasbiy tayyorgarlik, o‘quv natijasi, pedagogik loyihalash, refleksiya, mustaqil ta’lim, baholash, raqamli kompetensiya.

Kirish

Bugungi pedagogik ta’lim zimmasida ikki vazifa mavjud: bir tomondan, bo‘lajak o‘qituvchiga fanning mazmunini chuqur egallatish, ikkinchi tomondan esa o‘sha bilimni turli yoshdagi va tayyorgarlikdagi ta’lim oluvchilar bilan ishlash jarayonida qo‘llay olishga tayyorlash. Bilimni bayon etishning o‘zi darsni samarali tashkil qilishni kafolatlamaydi. Pedagog dars maqsadini aniq qo‘ya olishi, didaktik vazifalarni tanlashi, o‘quvchilar faoliyatini boshqarishi, rag‘batlantiruvchi muhit yaratishi va natijalarni asosli

baholashi zarur. Shu sababli oliy pedagogik ta'limda mazmun, faoliyat va natijani birlashtiruvchi yondashuv dolzarb hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni ta'lim tizimi faoliyatining huquqiy asoslarini belgilaydi [1]. Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim jarayonini tashkil etish bilan bog'liq tizimni takomillashtirishga doir 824-son qarorda kredit-modul tizimiga bosqichma-bosqich o'tish tartibi ko'rsatilgan [2]. Shuni farqlash kerakki, kredit-modul tizimi o'qish yuklamasi, kreditlarni to'plash va ko'chirish kabi tashkiliy mexanizmlarni tartibga soladi; modulli-kompetentli yondashuv esa, avvalo, modulning didaktik mazmunini aniq kasbiy natijalar bilan bog'lashga qaratiladi. Ular o'zaro mos kelishi mumkin, ammo aynan bir tushuncha emas.

Tezisning maqsadi bo'lajak o'qituvchilarning ta'lim jarayonini modulli-kompetentli yondashuv asosida tashkil etishning nazariy asoslarini tizimlashtirish va uni amaliyotda loyihalashtirishga doir metodik yo'nalishlarni asoslashdir. Tadqiqot usullari sifatida normativ va ilmiy manbalarni mazmuniy tahlil qilish, pedagogik g'oyalarni taqqoslash, umumlashtirish va konseptual modellashtirish qo'llanildi. Ushbu ish empirik eksperiment natijalariga da'vo qilmaydi; berilgan tavsiyalar nazariy tahlil mahsulidir.

Modulli-kompetentli yondashuvning nazariy mazmuni

Kompetensiya muayyan vazifani hal etishda bilim, ko'nikma, munosabat va qadriyatlarni uyg'un ravishda safarbar qilish imkoniyatini ifodalaydi. Kompetentlik esa mazkur imkoniyatning real faoliyatda ko'rinishi sifatida tavsiflanishi mumkin. OECD Learning Compass 2030 doirasida ham bilim, ko'nikma, munosabat va qadriyatlarning o'zaro aloqasi ta'kidlanadi [3]. Pedagog tayyorgarligi nuqtayi nazaridan buning ma'nosi shuki, fanni biluvchi talaba hali avtomatik tarzda samarali dars o'ta oladigan mutaxassisga aylanmaydi; unga pedagogik vaziyatni tushunish va mos ravishda harakat qilish tajribasi ham zarur.

Modul — maqsadi, mazmuni, o‘quv faoliyatlari, topshiriqlari va baholash shakllari ichki mantiqqa bo‘ysundirilgan nisbatan yakunlangan o‘quv birligidir. Modul mustaqil o‘rganish uchun yo‘riqnomalar, amaliy vazifalar, teskari aloqa va nazorat vositalarini birlashtiradi. Modullashtirishning mohiyati mavzuni shunchaki qismlarga bo‘lish emas, balki har bir qismni aniq egallanishi lozim bo‘lgan natija bilan bog‘lashdir. Aks holda modul nomi saqlanadi, ammo mashg‘ulotlar an‘anaviy ma‘ruza mavzularining ketma-ketligi bo‘lib qoladi.

Modulli-kompetentli yondashuvning markazida “talaba nimani bilishi kerak?” savoliga qo‘shimcha ravishda “u nima qila olishi kerak va buni qanday dalil bilan ko‘rsatadi?” savoli turadi. Masalan, “pedagogik texnologiyalarni biladi” kabi umumiy natijadan ko‘ra “muayyan sinf uchun o‘quv maqsadiga mos interaktiv mashg‘ulotni loyihalashtiradi, uni asoslaydi va o‘z faoliyatini baholaydi” degan ifoda tekshirishga qulayroqdir. Bunday aniqlik o‘quv material, faoliyat va baholashni bir yo‘nalishga soladi.

John Biggs va Catherine Tang izohlagan konstruktiv muvofiqlashtirish konsepsiyasida ko‘zlangan o‘quv natijalari, ta‘lim oluvchining faoliyati va baholash tartibi o‘zaro mos bo‘lishi kerakligi asoslanadi [4]. Bu g‘oya modulli-kompetentli ta‘limga bevosita metodik tayanch bo‘la oladi. Agar natija “darsni loyihalashtiradi” deb belgilangan bo‘lsa, yakuniy nazorat faqat atamalarni yoddan aytib berish bilan cheklanmasligi, tayyorlangan dars loyihasini tahlil qilishni ham nazarda tutishi lozim.

Grant Wiggins va Jay McTighe taklif etgan teskari loyihalash yondashuvi avval kutilayotgan natijalarni belgilash, keyin mazkur natijalarni tasdiqlovchi dalillarni aniqlash va shundan so‘ng o‘qitish faoliyatlarini rejalashtirish mantiqini ilgari suradi [5]. Mazkur izchillik modullarni ishlab chiqishda ortiqcha ma‘lumotlar bilan to‘ldirishdan saqlaydi, muhim tushunchalar bilan amaliy vazifalar o‘rtasidagi bog‘liqlikni mustahkamlaydi.

Bo'lajak o'qituvchining kasbiy kompetensiyalari tarkibi

Bo'lajak o'qituvchining kasbiy tayyorgarligini birgina fan bo'yicha bilimlar bilan baholab bo'lmaydi. Pedagogik kompetentlik bir necha o'zaro aloqador tarkibdan iborat: predmetga oid bilim, pedagogik-didaktik loyihalash, kommunikativ hamkorlik, tashxis va baholash, raqamli vositalardan foydalanish hamda refleksiv rivojlanish. Bunday tasnif mazkur tezis doirasidagi tahliliy model bo'lib, barcha ta'lim muassasalari uchun tayyor me'yoriy ro'yxat deb qaralmasligi kerak.

Predmetga oid kompetensiya o'qitiladigan fan tushunchalarini, dalillarini va asosiy qonuniyatlarini puxta egallashni anglatadi. Didaktik kompetensiya shu bilimlarni o'quvchilar yoshi, ehtiyoji va bilish imkoniyatlariga moslab tushuntirish, mashg'ulotlar ketma-ketligini ishlab chiqish, differensial topshiriqlar tuzish bilan bog'liq. Ikki kompetensiya o'zaro ajralmas: mazmuni mustahkam bo'lmagan dars metodik jihatdan jozibali bo'lsa ham chuqur natija bermasligi, faqat murakkab ilmiy bayonga tayangan dars esa o'quvchi faoliyatini yetarlicha faollashtirmasligi mumkin.

Kommunikativ kompetensiya o'quvchilar bilan hurmatli muloqot qilish, muhokamani boshqarish, tushunarli ko'rsatmalar berish va ziddiyatli vaziyatlarni pedagogik yo'l bilan hal qilishni qamrab oladi. Baholash kompetensiyasi esa mezon ishlab chiqish, topshiriqni natijaga mos tanlash, baholashda shaffoflikni saqlash va o'quvchi rivojlanishiga yordam beruvchi teskari aloqa berish bilan izohlanadi. Mazkur jihatlarni alohida fanlar doirasida emas, o'zaro bog'langan amaliy vazifalar orqali rivojlantirish maqsadga muvofiqdir.

OECD Teaching Compass konsepsiyasi o'qituvchini ta'limdagi o'zgarishlarning faol ishtirokchisi, o'quv jarayonini birgalikda loyihalashtiruvchi va moslashuvchan mutaxassis sifatida ko'radi [6]. Shuning uchun bo'lajak pedagogning mustaqil qaror qabul qilish qobiliyati ham ahamiyatlidir. Masalan, rejalashtirilgan mashg'ulotda o'quvchilar kutilgan

natijaga erishmasa, o'qituvchi bir xil usulni takrorlayvermasdan, vaziyatni qayta baholashi va strategiyani o'zgartirishi talab etiladi.

Refleksiv kompetensiya o'z darsini kuzatish va tahlil qilish, kuchli hamda takomillashtirish zarur bo'lgan tomonlarni aniqlash, yangi maqsadlar qo'yish jarayonidir. Talaba pedagogik amaliyotda darsdan keyin “nima qildim?”, “nega aynan shu metodni tanladim?”, “o'quvchilar faoliyatini qaysi dalillar tasdiqlaydi?”, “keyingi safar nimani o'zgartiraman?” kabi savollarga yozma javob berishi mumkin. Refleksiya muntazam amalga oshirilganda u tasodifiy taassurotdan tizimli kasbiy o'rganishga aylanadi.

Ta'lim jarayonini modullar asosida loyihalashtirish

Bo'lajak o'qituvchilar uchun modul yaratish avvalo kasbiy faoliyat tahlilidan boshlanishi kerak. O'qituvchi amaliyotda duch keladigan tipik vazifalar — dars maqsadini qo'yish, mazmun tanlash, o'quvchilarni faollashtirish, baholash va ota-onalar bilan muloqot — o'quv natijalariga aylantiriladi. Keyin ushbu natijalarga olib boruvchi nazariy manbalar, mashqlar, kuzatuv va amaliy vazifalar tanlanadi. Shunday tartib talabaning o'qish davomida bajargan ishlari bilan kelgusidagi kasbiy vazifalari o'rtasida bog'lanish hosil qiladi.

Birinchi bosqichda modulning umumiy maqsadi va baholanadigan aniq natijalari ishlab chiqiladi. Ikkinchi bosqichda mazkur natijalarning egallanganini ko'rsatuvchi dalillar — dars rejasi, mikrodars videosi, keys tahlili, baholash rubrikasi yoki portfolio — belgilanadi. Uchinchi bosqichda nazariy materiallar va amaliy faoliyatlar ketma-ketligi loyihalashtiriladi. To'rtinchi bosqichda talabaning mustaqil ishlashi va maslahat olish imkoniyatlari ko'zda tutiladi. Beshinchi bosqichda natijalar bo'yicha teskari aloqa yig'ilib, modul mazmuni takomillashtiriladi.

Masalan, “Ta'lim jarayonini loyihalashtirish” modulida birinchi mashg'ulotda o'quv natijalari va ta'lim maqsadlari farqi tahlil qilinadi. Keyingi faoliyatda talabalar mavzu uchun o'lchanadigan natijalarni yozadi,

ularga mos topshiriqlar ishlab chiqadi va baholash mezonlarini asoslaydi. Shundan so'ng kichik guruhlarda mikrodars o'tkazilib, sheriklarining kuzatuv asosida fikr-mulohaza beriladi. Modul yakunida har bir talaba reja, topshiriqlar, rubrika va refleksiya yozuvini yagona portfolioga jamlaydi.

Modul tarkibida kirish diagnostikasi bo'lishi ham maqsadga muvofiq. Bu o'qituvchiga talabalarning boshlang'ich bilimi va qiyinchiliklarini aniqlash, o'quv faoliyatini moslashtirish imkonini beradi. Jarayon davomida kichik formatdagi shakllantiruvchi baholashlar — qisqa test, kuzatuv varaqasi, juftlikda tekshirish yoki yozma tahlil — talabaning rivojlanishini ko'rsatadi. Yakuniy baholash esa modulning ustuvor kompetensiyasini namoyish etishga qaratilishi zarur.

Individual yondashuv barcha talabaga butunlay turli dastur tuzishni anglatmaydi. Bitta kompetensiya maqsadiga olib boradigan turlicha vazifalar, tanlanadigan mavzular va qo'shimcha resurslar berilishi mumkin. Kimdir vizual taqdimot orqali, boshqasi yozma dars ishlanmasi va asoslash orqali tayyorgarligini namoyish qiladi. Biroq baholash mezonlari umumiy va ochiq bo'lishi, muqobil faoliyatlar bir xil zarur natijani tekshirishi kerak.

Mustaqil ta'lim, raqamli muhit va pedagogik refleksiya

Modulli o'qitishda talabaning mustaqil ta'limi markaziy o'rin tutadi. Ammo mustaqil ishni nazoratsiz vazifa sifatida tushunish xato. Samarali mustaqil ta'limda kutilayotgan mahsulot, topshiriqni bajarish bosqichlari, tavsiya etilgan manbalar, vaqt mezonlari va fikr-mulohaza olish mexanizmi oldindan ko'rsatiladi. Masalan, talaba muammoli pedagogik vaziyat yuzasidan turli yechimlarni yozib, ularni amaliy mezonlar bo'yicha solishtirishi mumkin.

Raqamli ta'lim vositalari mazkur jarayonni qo'llab-quvvatlaydi. UNESCOning ICT Competency Framework for Teachers hujjati pedagoglarning axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan ta'limda foydalanishiga doir kompetensiyalarni rivojlantirishga qaratilgan [7]. Ushbu

g'oyadan kelib chiqib, modulga elektron portfoliolar, ta'lim platformalaridagi muhokamalar, interaktiv topshiriqlar va videoyozuv asosida o'z faoliyatini tahlil qilish kiritilishi mumkin. Raqamli vosita maqsad emas; uning qiymati o'quv natijasiga qanday hissa qo'shishi bilan belgilanadi.

Yevropa Komissiyasi bilan bog'liq DigCompEdu tizimi pedagogning raqamli resurslarni tanlashi, o'qitish va baholashni tashkil etishi, o'quvchilarning imkoniyatlarini kengaytirishi kabi yo'nalishlarni qamrab oladi [8]. Modulli-kompetentli dasturda bu yo'nalishlarni vazifalarga aylantirish mumkin: elektron resursning ishonchliligini tekshirish, onlayn so'rov natijasini sharhlash, inkluziv material tayyorlash yoki o'quvchi faoliyati uchun raqamli teskari aloqa tashkil etish shular jumlasidandir.

Raqamli faoliyatda axborot xavfsizligi va pedagogik etika alohida ahamiyatga ega. Talabalar o'quvchining shaxsiy ma'lumotlarini himoya qilish, ishlatilgan elektron manbalarga havola ko'rsatish, mualliflik huquqini hurmat qilish va platforma imkoniyatlariga tanqidiy yondashishni o'rganishi lozim. Shuningdek, texnologiyalarga kirish imkoniyatlari teng bo'lmagan vaziyatlarda muqobil topshiriqlarni taklif etish ham pedagogik adolatning amaliy ifodasidir.

Refleksiyani tashkil etishda muntazam qaydlar, o'zaro kuzatuv va yakuniy suhbatlardan foydalanish mumkin. Talaba o'zining boshlang'ich rejasini amalga oshirilgan dars bilan taqqoslaydi, rejalashtirilgan hamda kuzatilgan natijalar o'rtasidagi tafovutni izohlaydi. O'qituvchi-mentor esa xatoni shaxsiy muvaffaqiyatsizlik sifatida emas, balki yangi pedagogik qarorni sinash uchun tahlil obyekti sifatida muhokama qiladi. Bu kasbiy o'sishga yo'naltirilgan ta'lim muhitini qo'llab-quvvatlaydi.

Baholash mezonlari va pedagogik shart-sharoitlar

Modulli-kompetentli yondashuv samaradorligini baholashda testdan to'liq voz kechish talab etilmaydi, ammo test kasbiy faoliyatning barcha tomonlarini qamrab olmaydi. Terminologiya va nazariy qoidalarni

tekshirishga doir qisqa nazorat topshiriqlari amaliy loyihalash vazifalari bilan birga qo'llanishi maqsadga muvofiq. Natija murakkab bo'lsa, uni bir nechta dalillar orqali baholash asosliroq bo'ladi: yozma ishlanma, kuzatilgan faoliyat va talabaning o'z tanlovlarini izohlashi bir-birini to'ldiradi.

Rubrika o'quv natijasini baholashga aniqlik kiritadigan mezonlar jadvalidir. Masalan, dars ishlanmasi to'rtta yo'nalishda ko'rib chiqilishi mumkin: maqsadlarning aniqligi, tanlangan faoliyatning mosligi, baholash dalillarining yetarliligi va refleksiyaning asoslanganligi. Har bir mezonda boshlang'ich, qoniqarli va yuqori daraja tavsiflanadi. Bunda maqsad talabalarni sun'iy ravishda saralash emas, ularga o'z faoliyatini yaxshilash yo'lini ko'rsatishdir.

Modulni joriy etish uchun o'qituvchining metodik tayyorgarligi, mos ta'lim resurslari va tashkil etilgan amaliyot maydoni zarur. Talabalar bilan hamkorlik qiladigan maktablar, mentorlar hamda oliy ta'lim professor-o'qituvchilari o'rtasidagi uzviy aloqa pedagogik vazifalarning hayotiy bo'lishini ta'minlashi mumkin. Dasturdagi modullar bir-birini takrorlamasligi va keyingi bosqichda murakkabroq kompetensiyalarga olib borishi uchun fanlararo muvofiqlashtirish talab etiladi.

Mazkur yondashuvning mumkin bo'lgan cheklovlari ham mavjud. Juda ko'p maydalangan natijalar ta'limni formal belgilashlar yig'indisiga aylantirishi mumkin; faqat kuzatiladigan harakatlarga e'tibor qaratish esa pedagogik tafakkurning chuqur nazariy qatlamlarini soyada qoldiradi. Shuningdek, katta guruhlarda individual qayta aloqa berish qo'shimcha vaqt va resurs talab qiladi. Shuning uchun modul loyihasi yetarli nazariy tayanch, baholashning oqilona yuklamasi va real tashkiliy imkoniyatlarga asoslanishi lozim.

Modulli-kompetentli ta'limni baholashga qaratilgan kelgusi empirik tadqiqotlarda dastlabki va yakuniy diagnostika, baholovchilararo muvofiqlik, pedagogik amaliyotdagi kuzatuvlar va talabalar refleksiysi kabi

ma'lumotlarni yig'ish muhim bo'ladi. Bunda an'anaviy va modulli tashkil etilgan guruhlarining natijalarini qiyoslash imkoniyati bo'lsa, samaradorlik haqidagi xulosalar kuchliroq dalillarga tayanadi. Mazkur tezis bunday eksperiment amalga oshirilganini bildirmaydi; bu yerda tadqiqot dizayni uchun nazariy tavsiyalar bayon qilinmoqda.

Xulosa

Modulli-kompetentli yondashuv bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashda o'quv mazmunini kasbiy faoliyat vazifalari bilan bog'lashning mantiqiy va metodik asosini yaratadi. Ushbu yondashuvda modulning qiymati uning hajmi yoki nomi bilan emas, balki aniqlangan kompetensiyani rivojlantirishga qanchalik izchil xizmat qilishi bilan belgilanadi. O'quv natijasi, o'qitish faoliyati va baholash dalillarining mosligi asosiy didaktik talabdir.

Nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, pedagogning kasbiy tayyorgarligi predmet, didaktik, kommunikativ, baholash, raqamli va refleksiv kompetensiyalarning o'zaro bog'liqligida namoyon bo'ladi. Modullarni loyihalashda kasbiy vazifalardan kelib chiqish, amaliy topshiriqlarni bosqichma-bosqich murakkablashtirish, shaffof rubrikalar yaratish va mustaqil ta'limni metodik qo'llab-quvvatlash muhimdir.

Taklif etilgan asosiy amaliy yo'nalishlar quyidagilardan iborat: modullarda baholanadigan o'quv natijalarini aniq yozish; nazariya va pedagogik amaliyotning uzviyligini saqlash; dars loyihasi, mikrodars va portfolio kabi mahsulotlar orqali kompetensiyalarni ko'rsatish; raqamli vositalarni didaktik maqsadga mos tanlash; refleksiya hamda muntazam qayta aloqani tashkil etish. Ushbu nazariy tavsiyalarning samaradorligi keyingi empirik tadqiqotlarda tekshirilishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. 2020-yil 23-sentabr, O'RQ-637-son. <https://lex.uz/docs/5013007>

2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 31-dekabrdagi 824-son qarori “Oliy ta’lim muassasalarida ta’lim jarayonini tashkil etish bilan bog‘liq tizimni takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”.
<https://lex.uz/docs/5193564>
3. OECD. OECD Learning Compass 2030: Concept Notes. Paris: OECD, 2019. <https://www.oecd.org/en/about/projects/future-of-education-and-skills-2030.html>
4. Biggs J., Tang C. Teaching for Quality Learning at University: What the Student Does. 4th ed. Maidenhead: Open University Press, 2011.
<https://search.worldcat.org/title/838444823>
5. Wiggins G., McTighe J. Understanding by Design. Expanded 2nd ed. Alexandria, VA: ASCD, 2005. <https://eric.ed.gov/?id=ED509029>
6. OECD. OECD Teaching Compass: Reimagining Teachers as Agents of Curriculum Changes. OECD Education Policy Perspectives, No. 123. Paris: OECD Publishing, 2025. <https://doi.org/10.1787/8297a24a-en>
7. UNESCO. UNESCO ICT Competency Framework for Teachers. Version 3. Paris: UNESCO, 2018. <https://www.unesco.org/en/articles/unesco-ict-competency-framework-teachers>
8. Redecker C. European Framework for the Digital Competence of Educators: DigCompEdu. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017. <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC107466>